NUTQ NUQSONLARINI KORREKSIYALASHDA LOGOPEDIK MASHG‘ULOTLARNING AHAMIYATI

Naxshibanova Dilafruz Baxrom qizi
ATMU, Maxsus pedagogika 1-bosqich talabasi
e-mail: db.naxshibanova@gmail.com

Annotatsiya. Nutq va talaffuzdagi muammolar bolaning ta’lim olish, jamiyatga integratsiya qilish va boshqa shaxslar bilan muloqot qilishdagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada nutq nuqsonlariga ega bo‘lgan, xususan, og‘ir nutq nuqsonlari bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg‘ulotlarning ahamiyati va ularning metodologik asoslari yoritilgan. Nutq buzilishlarining kelib chiqish sabablari, korreksion ishlarda qo‘llaniladigan asosiy tamoyillar hamda zamonaviy logopediyaning boshqa fanlar bilan aloqasi tahlil qilingan. Shuningdek, mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning so‘z boyligini oshirish, talaffuzini to‘g‘rilashda vizual materiallar va eshitish mashqlaridan samarali foydalanish usullari ko‘rsatib o‘tilgan. Logopedik ishlarni aniq va individual yondashuv asosida tashkil etishning amaliy tavsiyalari bayon etilgan.
Kalit so‘zlar: logopediya, nutq nuqsonlari, individual yondashuv, vizual material, komplekslilik, rivojlanish tamoyili, ko’rgazmalilik, logopedik ritmika, o’yin metodi, modellashtirish.

Аннотация. Речевые и произносительные проблемы могут привести к трудностям в обучении ребенка, его интеграции в общество и общении с другими людьми. В данной статье рассматривается значение логопедических занятий в коррекции речевых нарушений, в частности, у детей с тяжелыми нарушениями речи, а также их методологические основы. Анализируются причины возникновения речевых расстройств, основные принципы коррекционной работы и связь современной логопедии с другими науками. Также показаны эффективные методы использования наглядных материалов и слуховых упражнений для обогащения словарного запаса и исправления произношения в процессе занятий. Предложены практические рекомендации по организации логопедической работы на основе точного и индивидуального подхода.
Ключевые слова: логопедия, нарушения речи, индивидуальный подход, визуальный материал, комплексность, принцип развития, наглядность, логопедическая ритмика, игровой метод, моделирование.

Abstract. Speech and pronunciation problems can lead to difficulties in a child's education, social integration, and communication with others. This article highlights the importance of speech therapy sessions in the correction of speech defects, particularly in children with severe speech disorders, along with their methodological foundations. The causes of speech disorders, the main principles used in correctional work, and the connection of modern speech therapy with other disciplines are analyzed. Furthermore, effective methods of using visual materials and hearing exercises to increase children's vocabulary and correct their pronunciation during sessions are demonstrated. Practical recommendations for organizing speech therapy based on a precise and individual approach are presented.
Keywords: speech therapy, speech disorders, individual approach, visual material, complexity, principle of development, visual aid, speech therapy rhythmics, game method, modeling.

Kirish. Logopediya fan sifatida muhim nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. U tilning, nutqning ijtimoiy mohiyati, bolaning nutqi, tafakkuri va butun ruhiy faoliyatning chambarchas bog‘liqligi bilan belgilanadi. Nutq vazifasi insonning muhim ruhiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Nutq rivojlanishi jarayonida bilish faoliyatining oliy shakllari, tafakkur qobiliyatlari shakllanadi. So‘zning ahamiyati o‘z-o‘zidan umumlashtiruvchi hisoblanadi va shu munosabat bilan o‘zida nafaqat nutq birligini, balki tafakkur birligini ham namoyon qiladi. Bolaning nutqni o‘zlashtirishi uning xatti-harakatlarini anglash, rejalashtirish va tartibga solishga imkon beradi. Nutqiy muomala faoliyatning turli shakllarini rivojlantirish va jamoa mehnatida ishtirok etish uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi. Nutq buzilishi,

nutqiy muomalaning cheklanganligi bola shaxsining shakllanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi, aslida bo‘lmagan ruhiy buzilishlarni, hissiy-irodaviy sohaning o‘ziga xos xususiyat- larini keltirib chiqarishi, uning xarakteridagi salbiy fazilatlar (tortinchoqlik, qat‘iyat- sizlik, odam- ovilik, salbiylik, nomukammallik tuyg‘usi)ning rivojlanishi uchun yo‘l ochib berishi mumkin. Bularning barchasi savodxonlikni egallashga, umuman o‘zlashtirishga, kasb tanlashga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Demak, logopediya fanining ahamiyati bolaning nutqiy buzilishini bartaraf etish, shu bilan birga uning mukammal, har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashdan iboratdir.

Asosiy qism. Nutq buzilishini o‘rganishda va tuzatishda logopediya fani nutq va fikrning o‘zaro bog‘liqligi haqidagi, anomal bolaning rivojlanishidagi umumiy va maxsus qonuniyatlarning o‘zaro munosabatlari to‘g‘risidagi nazariy qoidalarga, nutq va faoliyatning hamkorlikda rivojlanishi haqidagi, ichki va tashqi omillarning o‘zaro ta’siri haqidagi, ruhiy rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchlari haqidagi nazariyaga tayanadi. Logopedik ta‘sir o‘z ichiga korreksion ta‘lim vazifalarini oluvchi pedagogik jarayondan iborat. Korreksion ta‘lim jarayonida quyidagi umumdidaktik tamoyillarga katta ahamiyat beriladi: ta‘limning tarbiyalovchi xususiyati, ilmiylik, sistemalilik, ketma-ketlik, ko‘rgazmalilik, tushunarlilik va faollik, mustahkamlik, yakka yondashuv. Logopedik ta‘sir etishda maxsus tamoyillarga ham asoslanadi: etiopatogenetik (nutqiy nuqson etiologiyasi va mexanizmini hisobga olish), sistemalilik va nutqiy nuqson tuzilishini hisobga olish, komplekslilik, differensial yondashuv, shaxs xususiyatlarini hisobga olish, faoliyatli yondashuv, ontogenetik tamoyil, tabiiy nutqiy muhit sharoitida nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish.

Logopedik ishlarni olib borishda asosiy o‘rinni, shaxsni bir butunlikda korreksiyalash va tarbiyalash egallaydi. Bunda shaxsning yoshi, nutqiy nuqson tuzilishlari hisobga olinadi. Bosh miyaning shikastlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan nutqiy faoliyat buzilishlarini korreksiyalashda shaxs xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Nutqiy kamchiliklarni korreksiyalash, yetakchi faoliyatni hisobga olish bilan birgalikda olib boriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyati, motorika, sensor soha, lug‘at boyligi, til qonuniyatlarini egallash bola shaxsini shakllantirish jarayonida olib boriladi.Turli xil nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishda logopedik ta‘sirning asosiy shakllari bo‘lib, ta‘lim-tarbiya, korreksiya, kompensatsiya, adaptatsiya, reabilitatsiya hisoblanadi.

Logopedik ta‘sir turli xil metodlar yordamida amalga oshiriladi. Ta‘lim metodlari- ning turli xil tasniflari mavjud. Logopedik ishda: amaliy, ko‘rgazmali va og‘zaki metodlardan foydalaniladi, u yoki bu metodni qo‘llash nutqiy nuqson xususiyati bilan belgilanadi. Amaliy metodlarga mashqlar, o‘yin va modellashtirish kiritiladi.

Mashqlar – bu berilgan amaliy va aqliy harakatlarning ma‘lum ketma-ketlikda bola tomonidan takrorlanishidir. Artikulatsiya va ovoz kamchiliklarini bartaraf etishda bunday mashqlar ishning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Artikulatsion mashqlarni doimiy ravishda bajarib turish, tovushni nutqqa qo‘yish va to‘g‘ri talaffuz etish uchun zamin tayyorlaydi.Mashqlar taqlidiy-bajariluvchi, konstruktiv va ijodiy turlarga bo‘linadi.

Taqlidiy-bajariluvchi mashqlar bolalar tomonidan namuna asosida bajariladi. Logopedik ishda asosiy o‘rinni amaliy xarakterdagi mashqlar egallaydi (ovoz, nafas, artikulatsiya, umumiy va mayda kul motorikasini rivojlantiruvchi). Boshlang‘ich bosqichlarda harakatlar ko‘rgazmalilik asosida egallanadi. Harakat usullari egallangan sari ko‘rgazmalilik «yo‘qolib» boradi va og‘zaki shaklda bayon qilish bilan almashti- riladi. Shu tariqa boshida artikulatsion mashqlar ko‘rgazmalilik asosida ko‘ruv idrokiga tayanib logoped bilan birgalikda amalga oshiriladi.

O‘yin metodi — o‘yin faoliyatini boshqa usullar, ya‘ni namoyish qilish, tushuntirish, savollar bilan birgalikda olib borishni nazarda tutadi. O‘yin metodida asosiy, yetakchi rolni tarbiyachi o‘ynaydi. U korreksion ishlarni vazifalari va bosqichlariga mos ravishda o‘yin turini tanlaydi, rollarni bo‘lib beradi va bolalarning faoliyatini faollashtiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan turli xil o‘yinlar olib boriladi: ashulali, didaktik, harakatli, ijodiy, sahnalashtirilgan va h.k.

Ko‘rgazmali metodlar – bu bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashda ko‘rgazmali qurollar va texnik vositalar yordamida beriladigan ma‘lumotlardir. Ko‘rgazmalardan foydalanish nutqiy materialni egallashni yengillashtiradi, nutqiy ko‘nikma va malakalarni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Sezgi obrazlariga tayanish, nutqiy ko‘nikma va malakalarni aniq, tushunarli qilib o‘zlashtirishni ta‘minlaydi,

hamda lo- gopedik ishning samaradorligini oshiradi. Ko‘rgazmali metodlarga kuzatish, rasmlarni ko‘rish, maketlar, diafilm, kinofilmlarni ko‘rish, magnitofonlarni eshitish, harakat usulini ko‘rsatish kabilar kiradi.

Kuzatish – rasm, artikulatsiya profili, maket, artikulatsiya tovushlari, mashqlarni qo‘llash va ko‘rsatish bilan bog‘liq. Ushbu qo‘llanmalardan foydalanish, bolalar tasavvurini kengaytirish, bilish faoliyatini rivojlantirish va logopedik ishning samaradorligini oshirish imkonini beradi. Logopedik ishda og‘zaki metodlardan bolaning yosh xususiyatlari, nutqiy nuqson tuzilishi, korreksion ta’sirning maqsadi, vazifasi, bosqichini hisobga olgan holda foydalaniladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ishda og‘zaki metodlar, amaliy va ko‘rgazmali metodlar bilan birgalikda olib boriladi. Maktab yoshidagi bolalar bilan ishlashda asosan og‘zaki metodlarga tayaniladi. Og‘zaki metodlarning asosiy shakllari bu – hikoya, suhbat va o‘qish.

Hikoya – bu ta’limning shunday shakliki, bunda har qanday bayon ta’riflovchi xarakterga ega bo‘ladi. Undan bolalarda biron voqea, hodisa haqida tasavvurlarni hosil qilish, namunali nutqni eshittirish, bolalarni keyingi mustaqil ishlarga tayyorlash, lug‘atni boyitish, nutqning grammatik shakllarini mustahkamlash maqsadida foydalaniladi. Hikoya bolaning tafakkuri, tasavvurlari, sezgilariga ta’sir qiladi, nutqiy muloqotga kirishish, fikr almashishga undaydi.

Didaktik vazifalarning xususiyatlariga qarab tayyorlov, xulosalovchi, umumlashtiruvchi suhbatlar qo‘llaniladi. Tayyorlovlik suhbati jarayonida logoped bolalarning bilimlarini aniqlaydi, yangi mavzuni o‘zlashtirish uchun ko‘rsatma beradi. Xulosalovchi suhbatda nutqiy ko‘nikma va malakalar differensiasiyalashtiriladi va mustahkamlanadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bolalardagi nutq nuqsonlarini korreksiyalashda tizimli tashkil etilgan logopedik mashg‘ulotlarning ahamiyati beqiyosdir. Mashg‘u -lotlar davomida qo‘llaniladigan amaliy mashqlar (taqlidiy, konstruktiv, ijodiy), o‘yin metodlari, modellashtirish hamda ko‘rgazmali vositalar bolaning eshitish va fonema- tik idrokini o‘stirishda, lug‘at boyligini oshirishda hamda izchil nutq malakalarini shakllantirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Logopedik mashg‘ulotlarning samaradorligi nafaqat nuqsonni mexanik tuzatish, balki bolaning individual-ruhiy xususiyatlariga kompleks yondashish va psixoterapevtik ta’sir ko‘rsatish bilan ham belgilanadi. Erta va to‘g‘ri rejalashtirilgan logopedik mashg‘u- lotlar nafaqat nutqiy muammolarni bartaraf etadi, balki bolaning aqliy rivojlanishi, atrofdagi dunyoni to‘laqonli idrok etishi hamda kelgusida jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayupova M.Y, „Logopediya” –Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashtiyoti, 2007. – 384b.
2. Mo‘minova L, Ayupova M, Kalbayeva X, Xamidova M. „Korreksion ishlar maxsus metodikasi”. O‘quv qo‘llanma – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012.
3. Raxmanova M.V. „Korreksion pedagogika va logopediya” – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2007.
4. Kurbanova Z.J. „Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan korreksion logopedik ish” – Qarshi, Ilm-¬fan-ma’naviyat nashriyoti, 2025. - 403b.